

HAMDIJA KREŠEVLJAKOVIĆ — HAMDIJA KAPIDŽIĆ

SUDSKO ADMINISTRATIVNA PODJELA
BOSNE I HERCEGOVINE
POČETKOM XIX STOLJEĆA

SARAJEVO 1950

POSEBAN OTISAK IZ »ISTORISKO-PRAVNOG ZBORNIKA« SV. 3—4

J.U. NARODNA I UNIVERZITETSKA
BIBLIOTEKA "DERVIŠ SUŠIĆ" TUZLA

SUDSKO-ADMINISTRATIVNA PODJELA BOSNE I HERCEGOVINE POČETKOM XIX STOLJEĆA

UVOD

Do sada su objavljena tri popisa kadiluka Evropske Turske, od kojih su dva nastala u XVII a jedan u XVIII st. Sva tri su sastavljena u Carigradu. Samo je treći popis izdan onako kako to zahtijeva savremena istoriska nauka. Ovi popisi, naravno, sadrže i kadiluke bosanskog pašaluka ili ejaleta.¹⁾ Sada se, međutim, zna za još jedan popis bosanskih kadiluka, sastavljen 1811 godine u austrijskom generalnom konzulatu u Travniku, na kome se zasniva ovaj prilog.

Interesovanje Francuske za prilike u Turskoj vrlo je živo u doba revolucije, pa u sferu njenog interesa dolazi i Bosna. Već 1793 Francuska otvara u Travniku svoj konzulat (konzularnu agenciju). Prvi francuski konzul bio je Marko Bruer, sin dugodišnjeg francuskog generalnog konzula u Dubrovniku. Taj prvi konzulat zatvoren je 1797 god. Po zauzeću Dalmacije i Dubrovnika, interes Francuza za Bosnu raste. Za drugog konzula postavljen je David, 12 maja 1806. David je stigao u Travnik 17 februara 1807.²⁾

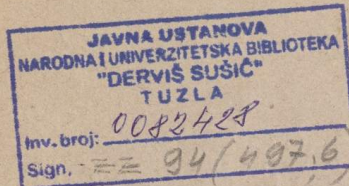
Širenje francuskog uticaja u Bosni nije rado gledala Austrija, te je i ona otvorila svoj konzulat u Travniku, 1808 godine. Između austrijskog i francuskog konzula vodila se borba za prestiž u Bosni. Francuski uticaj, a s njime i konzulat u Travniku, održao se do Napoleonovog pada 1814, dok se austrijski održao do 1820 godine, do jednog jačeg sukoba između bosanskog vezira Dželaludin-paše i konzula Simbschena. Do spora je došlo zbog konzulovog zahtjeva za kontrolom granice.³⁾ U Travniku su se izmijenila tri austrijska konzula, dok je za čitavo vrijeme trajanja francuskog konzulata bio jedan konzul, pomenuti David, diplomata po struci. Austrijski konzuli bili su od reda vojnici, viši oficiri: Mittesser i Paulich, potpukovnici i Simbschen, pukovnik.

¹⁾ Od tri turska popisa prvi je napisao turski geograf Hadži Kalfa, prije 1656 god., drugi kaziasker Abdulkadir efendija 1667, a treći bivši kadija Foče i Uloga, Mostarac Abdulah Huremović 1745 god. Hadži Kalfin popis objavio je *Stojan Novaković*, Hadži Kalfa ili Catib Čelebija turski geograf XVII vijeka o Balkanskom Poluostrvu, Spomenik SAN, XVIII, Beograd 1892. *Abdulkadir* efendijin popis objavio je *Dr. S. Bašagić*, Kako se za turske uprave dijelila Jugoslavija na kadiluke, Novi Behar IV, str. 177—179. Huremovića popis objavio je *Hazim Šabanović*, Popis kadiluka u Evropskoj Turskoj od Mostarca Abdulaha Huremovića, Glasnik Zemaljskog muzeja LIV, str. 308—356. Novaković je objavio Hadži Kalfu po Hammerovom pogrešnom prevodu, Bašagić je dao samo izvadak kadiluka koji su se odnosili na Jugoslaviju, a Šabanović je objavio turski tekst s dobrim prevodom i uvodom.

²⁾ *M. Gavrilović*, Ispisi iz Pariskih arhiva, SAN, Beograd 1904, str. VI—VII.

³⁾ Porta je dala pristanak za otvaranje austrijskog generalnog konzulata 21 juna 1807. Izgleda da je to francuski konzul David saznao tek prvih dana godine 1808 pa je o tome obavijestio svoju vladu 20 januara. U martu 1808 uputio se konzul Mittesser u Travnik, ali je svakako djelovanjem francuskog konzula Davida zadržan od turskih domaćih vlasti u Derventi. Derventski kapetan tražio je od konzula putne isprave koje je trebalo da izda bosanski vezir. Kapetan nije priznavao važnost berata ni fermata na koje se pozivao konzul. Mittesser je zadržan u Derventi skoro 2 mjeseca. 11 maja a ne 3 juna (kako piše Prelog) Mittesser je stigao u Travnik. (*Prelog M.*, Povijest Bosne, II, str. 24. — *Vj. Jelavić*, Iz prepiske franc. konzulata u Travniku u god. 1807—1814, Gl. Z. m. XVI, 1904, 458, 462, 464). Francuski konzul David piše da je Mittesser vješt ilirskom jeziku i da se s Travničanima rado razgovara. Prirodno da je to bilo preimućstvo austrijskog konzula nad francuskim, koji nije poznao narodni jezik.

Mittesser je ostao u Travniku do kraja aprila 1811 g. kada je bio premješten za vojnog zapovjednika Rijeke. Pensionisan je 1820, a 1823 g. ubijen u Beču. (*R. Zaplata*, Strani konzuli u Bosni i Hercegovini za turske vlade, sep. iz kal. Gajreta za 1937, str. 8).

KREŠEVAKOVIĆ H. J. J. J. J.

Nije bez razloga Austrija u Travnik slala svoje vojne pretstavnike. Oni su imali zadatak da vrše propagandu za Austriju, da sprečavaju francuski uticaj u Bosni i da prikupljaju materijal političke i privredne prirode, potreban za austrijske planove na Balkanu. Nekoliko sedmica prije odlaska iz Travnika, 21 aprila 1811 godine, uputio je Mittesser svojoj vladi izvještaj, u kome su nabrojana sjedišta kadih ili sudskih distrikata Bosne, s približom oznakom kraja u kome se nalaze, ko je u dotičnom mjestu zapovjednik, koliko ima gradova (trgdava), odžaka (Schlösser)⁴⁾ i najvažnijih mjesta u pojedinom kadihlu i najzad, koliko bi taj kadih mogao dići oružanih ljudi, muslimana (Türken) i hrišćana, na opšti poziv. Ovome popisu bosanskih kadihlu priložena su i imena kapetana, ajana i paša u Bosni i Hercegovini, raspoređenih po vojnim korpusima (Armee Corps).

Sličan izvještaj sastavio je 8 januara 1818 godine austrijski konzul Simbschen. U njemu su navedena samo 24 kadihlu (Bezirke), njihov geografski položaj, imena trgdava i važnijih mjesta, imena zapovjednika. Prezimena većine kapetana, navedenih u izvještaju, izvedena su iz imena njihovih očeva s dodatkom -begović. Izvještaj se završava s jednim kratkim dodatkom o Bosni, u kome se pominje novopazarski kao peti sandžak bosanskog pašaluka. Teritorija onovremenih bosanskih sandžaka dosta je pogrešno označena. Po Mittesseru bosanski pašaluk (ejalet) dijelio se na 49 kadihlu, a Simbschen piše u dodatku da ih je 46.

Mittesser ne navodi 4 kadihlu zborničkog sandžaka, koji su se nalazili na desnoj obali Drine a pripadali bosanskom pašaluku prije Prvog srpskog ustanka, dok se ne zna da li je i te kadihlu uračunao Simbschen u svoj broj, jer ne navodi sve kadihlu po imenu. Navedeni brojevi u jednom i drugom izvještaju nisu tačni. Na teritoriji koju zahvata Mittesserov popis bilo je 40 kadihlu (bez Počitelja), 8 nahija i 2 mjesta koja nisu imala ni kadiju ni naiba. U oba izvještaja ima i drugih pogrešaka, ali što je važno, i dobrih podataka kojih nema u drugim izvorima. Po nabrojenim tvrdavama i drugim mjestima može se približno odrediti teritorija nekih kadihlu. U oba izvještaja prikupljeni su podaci koji su mogli poslužiti austrijskim vojnim vlastima u zgodnom času. Za istorijsku nauku ovi su izvještaji od važnosti jer nam daju gradnju za sudsko-administrativnu podjelu bosanskog pašaluka u prvim decenijama XIX stoljeća.

Mittesserov izvještaj našao je i prepisao u Državnom arhivu u Beču Hamdija Kapidžić.⁵⁾ Simbschenov original otkupio je 1934 godine od Alfreda Mankanca u Zagrebu Hamdija Kreševljaković. Na osnovu ovih izvještaja, kao i drugih poznatih činjenica sastavljen je ovaj prilog.

POPIS KADILUKA BOSANSKOG PAŠALUKA (EJALETA)

U slijedećem popisu navedeni su kadihlu onim redom, kako ih je navodio Mittesser, sa svim njegovim podacima. Ti podaci dopunjeni su materijalom koji pruža Simbschenov izvještaj (označeno sa S) i našim bilješkama (pod NB) kojima se njihovi podaci nadopunjuju i po potrebi ispravljaju.

⁴⁾ Schlösser prevodimo za odžak, jer držimo da autor misli na sjedišta spahija koja su se u Bosni zvala tim imenom. Tako i Dubrovčani spominju u svojim pismima hercegovačkih feudalaca XVIII st. Bećir-beg, sin hercegovačkog paše javlja iz Bileće 4 sept. 1712 g. Antoniju Đorđiću Bosni u Dubrovnik da se u tom mjestu nalazi »sa zaimima i s timar spahijama od sandžaka pod Hercegovine« i želi da se s njim sastane. Za svog brata Alajbega piše da je »otišao na odžak budući da mu se novi porod rodio« (Dubrovački arhiv, Acta Turcarum, Sezione B, Fasc. VIII, N. 26). U Bosni danas postoje 32 imena naslija izvedena od riječi »odžak«.

⁵⁾ Radeći u Bečkim arhivima 1936 g., našao sam u Državnom arhivu (Haus, Hof und Staatsarchiv) izvještaj austrijskog konzula Mittessera i prepisao ga (H. Kapidžić).

1. Kadihlu Nikšić na granici Kotora i Crne Gore, ima kapetana, 2 grada, 24 odžaka, 8.000 muslimana, 200 kršćana. U sastavu ovoga kadihlu je Bijelo Polje.

Po S-u Nikšić je sjedište kadihlu i u njemu je grad istog imena. Kapetan je Ibrahimbeg Husejinbegović.

NB. Kadihlu se u ovo vrijeme službeno zvao Bekije-i Nova (ostatak od Novog), a grad u Nikšiću Onogošt, i po njemu onogoštka kapetanija. To je ime kadihlu dobio nakon pada Novog pod Mletke, god. 1687. Novi se spominje kao sjedište kadije prvi put 1485. Nikšić je bio nahija tog kadihlu.⁶⁾

2. Kadihlu Gacko ima kapetana, 2 grada (Ključ i Klobuk), 35 odžaka, 2.000 muslimana, 1.000 kršćana. Ključ leži prema dubrovačkoj granici.

Po S-u u gatačkom kadihlu je Klobuk, a kapetan mu je Osmanbeg Ahmetbegović.

NB. Kadihlu se službeno zvao Cernica, po istoimenoj varošici pored Gatačkog polja, a spominje se još u 16 stoljeću. Gradovi u ovom kadihlu su Ključ i Klobuk, a po njima su se zvale kapetanija ključka i klobučka. Ovaj se Ključ, za razliku od bosanskog, piše u turskim ispravama Herceg Ključ.

S. ne spominje Ključ, kao ni njegovu kapetaniju. Cerničkom kadihlu pripadala je nahija Piva.

3. Kadihlu Trebinje s gradovima Trebinjem i Ljubinjem ima 20 odžaka, 3.000 muslimana, 500 kršćana. Trebinje je udaljeno nekoliko milja od Dubrovnika. Sjedište je muslimana Sadik-paše.

Po S-u Trebinje je kadihlu s gradom istog imena. Trebinjski kapetan je Mustajbeg Huseinbegović. Trebinje je glavni grad Hercegovine i sjedište muslimana.

NB. Kadihlu se službeno zvao Ljubinje.⁷⁾ Sjedište kadije bilo je u Ljubinju. U 18 stoljeću ponekad je bio ljubinski kadija i kadija Belgradžika (Konjica). Tako je npr. 1746 g. Ahmed, a 1767 Abdullah, kadija obaju kadihlu.⁸⁾

I po Huremovićevom popisu⁹⁾ sastavljenom 1158 (počeo 3. II. 1745) Konjice je pripojen Ljubinju. Ovo se moralo desiti poslije 20. VIII. 1743, jer je na hūdžetu toga datuma potpisan ljubinski kadija.¹⁰⁾ God. 1788 pripadalo je Trebinje s okolicom (Dživar) Bekiji od Novog i imalo tada svoga naiba.

Grad u Trebinju zvao se službeno Banvir, a kapetanija iznimno trebinjska, a ne banvirska. To je s toga, što je ta kapetanija osnovana još u 17. stoljeću, a grad ovoga imena nastao je prvih godina 18 stoljeća.

Glavni grad Hercegovine bio je Plevlje. U Trebinju je sjedio muhafiz (miri miran muhafizi), pod čiju vlast su spadali vojni poslovi Novske Bekije, Cernice i Ljubinja.¹¹⁾ Po jednom nedatiranom pismu iz Dubrovačkog arhiva vidi se da su Nevesinje i Ljubinje imali istog kadiju.¹²⁾

4. Kadihlu Nevesinje ima ajana, 2 grada (?), 30 odžaka, 1.000 muslimana, 4.000 kršćana i grad Csedit.

NB. Krajem 1567 spominje se prvput ovaj kadihlu u poznatim izvorima. Tada je pod ovaj kadihlu spadala i škola Gabela.¹³⁾ Prema tome je Gabela poslije 1567 a prije 1626 samostalan ka-

⁶⁾ Č. Truhelka, Tursko-Slovenski spomenici dubrovačke arhive, Sarajevo 1911, str. 77.

⁷⁾ Dubrovački arhiv, Acta Turcarum, B 80/105. Hūdžet Mahmut efendije, kadije od Ljubinja, proveden kroz sidžil — pominje Ali-agu kapetana i ostale age i nefere grada ljubinskog. Ovdje se identifikuje Ljubinje sa Trebinjem. — 1. II. 1767 god.

⁸⁾ H. Kapidžić, Stolac u XVIII vijeku, str. 8 (separat iz kalendara Gajret, 1941).

⁹⁾ Gl. Z. M. LIV, 1942, str. 355, 342.

¹⁰⁾ Kalendar Gajreta za 1939, str. 277.

¹¹⁾ Vl. Skarić, Trebinje u XVIII vijeku. Gl. Z. M. LIV, 1933, str. 42.

¹²⁾ Dubrovački arhiv, Acta Turcarum, B 80/53.

¹³⁾ S. Kemura, Bilješke iz prošlosti bosanskih katolika i njihovih bogomolja po turskim dokumentima, Sarajevo 1916, str. 7 i 8.

diluk.¹⁴) Iz jedne isprave se vidi da je 1528 u ovome kadiuku kasaba Sopot, danas selo, oko 12 km istočno od Nevesinja. Od 18. st. spominje se na teritoriji nevesinjskog kadiuka Zalom kao palanka.

Pod imenom Csedit krije se neka nova utvrda u ovome kraju, jer je više nego sigurno da to treba čitati Džedid (nov).

5. Kadiuk Stolica, sjedište kapetana, ima jedan grad, 9 odžaka, 2.000 muslimana, 3.000 kršćana. Stolica leži između Trebinja i Klobuka (sic).

Po S-u kapetan je Mustajbeg Stoličević.

NB. Prvi spomen Stoca kao kadiuka nalazimo kod Evlije Čelebije. Kod Hadži Kalfe ga nema, a nema ga ni u Abdulkadirovom popisu od 1667, mladem od putopisa Evlije Čelebije. Po Huremoviću, ovom je kadiuku po carskom fermandu pripojena Gabela. Srednjovjekovni grad u Stocu zvao se Viduška, i po njemu je početkom 18. stoljeća prozvana kapetanija.

Pored kadije, kapetana i dizdara sjedio je u Stocu i serdar.¹⁵)

6. Kadiuk Blagaj ima ajana, 1 grad, 10 odžaka, 500 muslimana, 1.000 kršćana.

NB. Blagaj je imao svog kadiju prije 28. V. 1473¹⁶) i prema tome spada među najstarije kadiuke. Ukinuo ga je Omer paša Latas 1851.

Grad Blagaj ne spominju izričito ni M. ni S., iako je još u ovo vrijeme imao i posadu i dizdara. Kao utvrda nije bio od važnosti, pa je posada stanovala u varošici. Do 1782 bio je na teritoriji blagajskog kadiuka i grad Počitelj, a te je godine otcijepljen i priključen novoosnovanom kadiuku Počitelj. U Blagaju je sjedio i serdar.

7. Kadiuk Mostar ima ajana, 1 grad, 10 odžaka, 5.000 muslimana, 1.000 kršćana. Mostar je na desnoj obali Neretve.

Po S-u Mostar je sjedište kadije, ima grad, kapetana i ajana. Kapetan je Hasanbeg Muhamedbegović ili Vučijaković, a ajan je Salihbeg Bakamović, kome je nasilnim putem uzurpirao ajansku vlast Muharemag Peštelo i sebe učinio ajanom. U sastavu su mu još gradovi Počitelj i Gabela. Počiteljski kapetan je Smailbeg Ahmetbegović, a gabeoski Hasanbeg Ibrahimbegović.

NB. Sredinom decembra 1575 god. bio je mostarski kadija neki Alija, sin Mehmedov.¹⁷) U to vrijeme pripadalo je Duvno mostarskom kadiuku kao nahija, i po svemu sudeći nije imalo svoga naiba.

Gabela u ovom vremenu nije bila kapetanija, niti je bila u sastavu ovoga kadiuka.

Počitelj je bio, kao što je već poznato, od 1782 grad sa samostalnim kadiukom. Toga kadiuka nema kod M. ni S., jer se od 1802 do 1818 vodila borba za njegov opstanak između počiteljskog kapetana i kapetana i kadije Mostara, Stoca i Blagaja.

Pri osnivanju počiteljskog kadiuka 1782 izdvojeno je 31 selo iz tih kadiuka i pripojeno gradu Počitelju. Potajnim rovanjenjem pomenutih kapetana i kadija, ukidan je i uspostavljan više puta od 1802 do 1818, kada je konačno osnažena odluka od 1782 o osnivanju počiteljskog kadiuka.¹⁸)

8. Kadiuk Ljubuški sa sjedištem u Ljubuškom, ima ajana za kršćane, kapetana za muslimane, 1 grad (Ljubuški), 20 odžaka, 400 muslimana, 2.000 kršćana. Leži na dalmatinskoj granici.

NB. Do pada Imotskog pod Veneciju 1717 ovaj kadiuk se zvao Imotski, a nakon toga prozvan je Bekije-i Imocka (Ostatak od Imotskog).¹⁹) Prvi put se pominje 1575. U sastavu ovoga kadiuka bilo je ponekad Duvno. Poslije 1717 sjedio je kadija u Ljubuškom.

Ljubuška kapetanija je osnovana prije 1716.

¹⁴) Starine Jugosl. akademije, knj. XIV, str. 175.

¹⁵) H. Kapidžić, Stolica u 18 vijeku. — Janjičarski serdar sredinom XVIII vijeka bio je Jašar-beg Šarić, brat Ismailkapetana.

¹⁶) Gl. Elezović, Turski spomenici 1348—1520, Beograd 1940, str. 164.

¹⁷) D-r J. Matasović, Fojnička regesta, Spomenik SAN, knj. XLVII, broj 93.

¹⁸) H. Kreševljaković, Počitelj na Neretvi, Sarajevo 1934, str. 8.

¹⁹) J. Matasović, op. cit. br. 92.

9. Kadiuk Duvno ima ajana, dva grada, 15 odžaka, 2.000 muslimana, 1.000 kršćana. U sastavu mu je Šuica. Kapetan Županica ili Duvna Ahmedbeg pripada trećem vojnom korpusu.

NB. Duvno nije bilo samostalan kadiuk, nego nahija, koja je ponekad pripadala imotskom, a ponekad mostarskom kadiuku.²⁰) God. 1575 Duvno je mostarska nahija. God. 1632 Mostar i Duvno imaju zajedničkog vojvodu, ali iza toga ima Duvno zasebnog vojvodu.²¹)

Po Huremoviću je Duvno s Imotskim. Duvno se u turskim izvorima piše Dumna. Sjedište naiba je u Župan-Potoku, kasnijem Županju.

God. 1723 grad sagrađen u Županju službeno je nazvan Sed-i Džedid (Novi Bedem), a po njemu se zvala i kapetanija.²²)

U ovoj nahiji je bio i sredovječni grad Rog, po kome je dobilo svoje ime Roško Polje. Još 1706 spominje se roški dizdar, što znači da je i tada bio u upotrebi, ali je u istom stoljeću i napušten. Ne znamo koji je još grad osim Sed-i Džedida bio 1811 u ovoj nahiji.

10. Kadiuk Livno ima kapetana, jedan grad, 25 odžaka, 6.000 muslimana, 9.000 kršćana. Livno leži između Glamoča i Županica. Kapetan Ibrahim Jusufbeg pripada trećem vojnom korpusu.

Po S-u Livno je sjedište kadiuka i kapetana Ibrahimbega Firdusovića.

NB. Livanjska je kapetanija postojala 1626 g. Od 18. stoljeća kapetani su Livna Firdusi.

U Livnu je često stolovao kliški sandžakbeg. Prve vijesti o njegovom boravku potiču iz 1574 i 1626 g.²³)

Još od druge polovine 16. st. u Livnu je kliški sandžakbeg, a od prije 1626 tu je sjedište i kapetana i kadije. Pa ipak Livna kao kadiuka nema ni kod Hadži Kalfe, kao ni kod Huremovića.²⁴) Hadži Kalfa pominje Livno kao staciju na putu iz Sarajeva u Skradin, iz Banja Luke u Klis, dok Huremović, govoreći o kadiuku Novosel, kaže da je pripojen Livnu. Ali iz poznatog Memluka Huremovićeva opisa Bosanskog pašaluka saznajemo da je kadija Skradina sjedio u Livnu i nazivao se skradinski kadija.²⁵) Prema tome Livno je pripadalo skradinskom kadiuku. Iz jednog turskog akta vidi se da je 1632 i 1642 Livno kasaba u skradinskom kadiuku. Skradin su Turci izgubili 1684. Da li se kadija poslije ove godine zvao kadija Livna ili Skradina, ne zna se. Nije nam poznat naziv Skradinska Bekija, kao što znamo za Bekiju Imotskog, Novog i Kostajnice. Iz jednog akta od 23 redžepa 1249 (6. XII. 1833) vidi se da ga je pisao kadija livanjskog kadiuka. U turskim ispravama piše se Livno Ihlevne.

11. Kadiuk Kulen-Vakuf s gradovima: Glamoč, Petrovac, Bilaj, Ostrovnica, Havalica, Orašac i Kulen-Vakuf. U kadiuku je 7 gradova, 150 odžaka, 10.000 muslimana, 6.000 kršćana. Trećem vojnom korpusu ovoga kadiuka pripadaju kapetani: Beg Kulenović od Ostrovnice i Kulen-Vakufa, gradova na Uni, Alibeg Kulenović od Petrovca, grada između Ostrovnice i Ključa, Ibrahimbeg od Glamoča, grada između Kupresa i Livna.

Po S-u isti su gradovi u ovome kadiuku kao i gore. Gradovi: Kulen-Vakuf, Ostrovnica, Havalica i Orašac su na Uni i stoje pod zapovjedništvom kapetana Ahmetbega Kulenovića u Ostrovici. U Glamoču je kapetan Hasanbeg Ahmetbegović, u Petrovcu Alibeg Petrović, a u Bilaju Hasanbeg Mustajbegović.

NB. Kadiuk se službeno zvao Novosel. God. 1583 bio je zajednički kadija Jajca i Novosela.²⁶) Gdje je sjedio novoselski kadija do početka 18. st. ne zna se, a od ovoga vremena bilo mu je sjedište u Kulen-Vakufu sve do 1869, kada je preneseno u Petrovac. Glamoč je u ovo vrijeme samo nahija kadiuka Livno.

U turskim ispravama Kulen-Vakuf naziva se uvijek Džisri-Kebir, Ostrovnica se naziva Ostrovica-i Atik (Stara Ostrovnica), a po tome i kapetanija. Uz gradove kapetanije Stara Ostrovnica

²⁰) J. Matasović, op. cit., br. 93.

²¹) Gl. Z. M. LIV, str. 338.

²²) R. Jerković, Pastirsko putovanje Nikole Bijankovića biskupa makarskog, str. 26.

²³) Starine XIV, str. 182.

²⁴) Gl. Z. M. LIV, str. 337.

²⁵) Starine XIV, str. 192.

spominje se Čovka kao palanka. Bilaj nije imao kapetana, nego je pripadao petrovačkoj kapetaniji. Kapetan Alibeg se zvao po gradu Petrovac, a ne Petrović. On je inače Kulenović s pridjevkom Šinikčić.

12. Kadiruk Bihać. U Mitterserovom popisu kadiruka ispustio je slučajno prepisati ovaj kadiruk, koji bi nosio redni broj 12. Po drugim njegovim podacima Bihać je na Uni, pripada trećem vojnom korpusu. Vicekapetan je Rustembeg.

Po S-u gradovi ovoga kadiruka su: Bihać, Izačić, Brekovica, Klokot, Sokolac, Ripač. Bihački je kapetan Mustajbeg Osmanbegović. On drži po gradovima age, ali Rustembeg iz Bihaća ima jak uticaj.

NB. Ovaj kadiruk osnovan je odmah po zauzeću Bišća, 1592. U isto doba nastala je i bihačka kapetanija. Na teritoriji toga kadiruka i u sastavu bihačke kapetanije bili su početkom 19. stoljeća pored spomenutih gradova još Jasenica, Mutnik i Tržac. Klokot nije bio grad.

13. Kadiruk Stari Majdan s gradovima: Kamengrad, Krupa, Jezersko, Ostrožac, Bužim, Mutnik, Vranograč, Podzvizd, Peći, Sturlić, Velika i Mala Kladuša i Tržac, ima jednu tvrđavu (sic), 10.000 muslimana, 4.000 kršćana. Trećem vojnom korpusu pripadaju Muhamedbeg Imširović od Ostrošca, Omerbeg Arnautović od Krupe i Salihbeg od Kamengrada na Sani.

S. navodi pored gornjih gradova još: Sanski Most ili Vakuf, Jasenicu i Otoku. Kapetani su: Huseinbeg Hasanbegović u Starom Majdanu, Ahmedbeg Mehmetbegović u Kamengradu, Mustajbeg Rustembegović, sin Rustembega iz Bihaća u Sanskom Mostu, Ahmetbeg Huseinbegović u Krupi s Jasenicom, Jezerskim, Otokom i Mutnikom, Mehmetbeg Beširović u Ostrošcu s gradovima Bužim, Vranograč, Podzvizd, Peći, Sturlić, Velika i Mala Kladuša i Tržac u kojem drži svoje age, od njih Hasanaga Pečki u Peći daje zaklon razbojnicima i dezerterima.

NB. Kadiruk se zvao službeno Kamengrad, a organizovan je poslije 1531. Od 17. do sredine 18. stoljeća sjedio je kadija u Starom Majdanu. Ova varošica zvala se najprije Majdan (Maden-i Ahen). Pored Majdana spominje se oko 1626 i veće naselje Vakuf.

Gradovi: Mutnik, Tržac i Jasenica pripadali su bihačkom a ne kamengradskom kadiruku. U oba popisa ne spominju se gradovi: Bijela Stijena i Todorovo (Todor Novi).

Otoka se u turskim ispravama zove Ada-i Kebir (Velika Otoka), a Peći Mihal-pekler ponekad najmlađem gospodaru Turku Mihajlu. Sanski Most i Vakuf nisu isto mjesto. Pod Sanskim Mostom toga vremena ne smije se razumijevati današnja varošica toga imena, nego naselje iz turskih izvora Džisri-Sana (Sanski Most), koje je bilo tamo gdje je danas selo Tomina i gdje je u to vrijeme bio most preko Sane. Današnji, pak, Sanski Most, zvao se sve do 1878 Vakuf.

Na teritoriji Kamengradskog kadiruka bile su četiri kapetanije: 1. Džisri-i, 2. Kamengrad, 3. Krupa i 4. Ostrožac. U kripskoj kapetaniji su bili gradovi Krupa, Otoka, Jezersko i Bužim, a nekad i Vranograč, u kamenogradskoj Kamengrad i palanke Majdan i Vakuf, u Džisri-i Sanskoj Kamičak i Sanski Most, u ostrožačkoj su spadali gradovi Ostrožac, Bijela Stijena, Sturlić, Peći, Todorovo, Vranograč (ponekad), Podzvizd, Velika i Mala Kladuša i Cazin.

Majdanske kapetanije nije bilo, iako je S. navodi, nego je u Majdanu i na Brdarima bilo sjedište kapetana Kamengrada od druge polovine 18. st.

14. Kadiruk Kozarac s gradovima: Kozarac, Dubica, Novi, Prijedor, 4 grada, 9.000 muslimana, 5.000 kršćana. Po drugom aktu Novi je na Uni i Sani s kapetanom Mustajbegom Cerićem, Dubica na Uni s Džaferbegom Cerićem, Prijedor na Sani s Ibrahimbegom, a Kozarac između Novog i Banja Luke s begom Muratovićem.

S. navodi u kadiruku iste gradove. U Kozarcu je kapetan Mustajbeg Mustajbegović, u Dubici Džaferbeg Cerić, brat novskog kapetana Mustajbega Cerića, a u Prijedoru Ahmetbeg Ibrahimbegović.

²⁶⁾ Matasović, op. cit., br. 116.

NB. U ovo vrijeme kadiruk se službeno zvao Bekijije-i Kostajnica (Kostajnička Bekijija). To je ime dobio nakon pada današnje Hrvatske Kostajnice pod Austriju 1687. Sjedište je kadije bilo u Kozarcu. Ponekad je Dubica imala naiba.

Ovaj kadiruk se pominje prvih godina 17. st.

15. Kadiruk Banja Luka s 2 grada, Banja Luka i Gradiška, u kojima sjede kapetani, 12.000 muslimana, 4.000 kršćana. Banja Luka leži na desnoj obali Vrbasa, kapetan Muharembeg i paša od dva tuga Hasan pripadaju drugom vojnom korpusu. Gradiška je na Savi, a njen kapetan Salihbeg pripada trećem vojnom korpusu.

Po S-u isti su gradovi i isti kapetan u Gradišci ili Berbiru, a banjalučki kapetan je Osmanbeg Mustajbegović, maloljetni sin pogubljenog kapetana, pa je njegov zastupnik Ibrahimaga.

NB. Banja Luka postala je samostalan kadiruk krajem 1587 ili slijedeće 1588 godine. U godini 1555 Banja Luka je kasaba na teritoriji kobaškog kadiruka.²⁷⁾ Kobaški kadiruk je postojao i 1587, i u njemu nahija Zmijanje, a prema tome je u njemu i kasaba Banja Luka.²⁸⁾ Vrlo je vjerovatno da je sjedište kobaškog kadije bilo u Banja Luci od prenosa stolice bosanskog sandžaka iz Sarajeva ovamo poslije 1553, a pogotovo kada je Banja Luka postala sjedište bosanskog beglerbega, 1580. Kako se iza 1587 javlja kadija i kadiruk Banja Luka, a nestaje Kobaša, to je izmjenjen naziv kadije i kadiruka, a teritorija je ostala ista, i na njoj Kobaš kao palanka sve do 1851, kada je pripojen Derventi.

God. 1693 bio je zajednički kadija Banje Luke i Jajca.

Gradiška kapetanija je postojala još u 16. a banjalučka je nastala u 17. stoljeću.

Banja Luka se pruža na obje strane Vrbasa, a njen glavni dio s gradom (tvrđavom) je na lijevoj obali ove rijeke.

16. Kadiruk Ključ, sjedište kadije i kapetana u Ključu, otvorena su mjesta Vakuf Majdan i jedan grad, 8.000 muslimana, 1.000 kršćana. Ključ leži na Sani, a kapetan Mehmetbeg pripada trećem vojnom korpusu.

Po S-u u ovome kadiruku su Ključ i Vakuf, a kapetan Ključa je Mustajbeg Osmanbegović.

NB. Prvi spomen ovog kadiruka nalazimo kod Hadži Kalife. Biće da se ovdje pod Vakufom misli Varcar-Vakuf, a pod Majdanom selo Jeleč, gdje se prerađivalo gvožđe. Inače, drugih lokaliteta ovih imena nema. Oba ova mjesta ležala su na teritoriji jajačkog, a ne ključkog kadiruka.

17. Kadiruk Gölhisar (Jezero), sjedište kadije i ajana u Jezeru. U sastavu je otvoreno mjesto Varcar Vakuf i jedan grad. Ima 1.500 muslimana, 1.500 kršćana.

NB. U samom Jezeru bio je grad s posadom, a u ovome kadiruku je ležao i grad Sokol. Često su Jezero i Ključ imali zajedničkog kadiju, Jukić kaže da se prije deset godina odvojio Ključ od Jezera, ali to nije tačno, jer su oba kadiruka imala svoje kadije 1833.

Varcar-Vakuf je od svoga postanka, tj. od 1590, u sastavu jajačkog kadiruka i prema tome nije bio ni u ovo vrijeme u gölhisanskom.

Između Jezera i Jajca (udaljenost 10 km) bila je granica između bosanskog i kliškog sandžaka i Jezero je pripadalo Klisu, a Jajce Bosni.

18. Kadiruk Jajce. Sjedište kadije i kapetana je u Jajcu. U kadiruku su dva grada, 1.000 muslimana, 3.000 kršćana. Grad je na lijevoj obali Vrbasa. Vicekapetan Mustafa Mehmetbeg pripada trećem vojnom korpusu.

Po S-u u ovome kadiruku je grad Jajce s kapetanom Derviš Hasanbegom Hasanbegovićem.

NB. Kadiruk se službeno zvao Jajce mea Bihorina. Biće, da je uveden odmah po padu Jajca 1528. O njegovom postojanju ima sigurnih vijesti iz druge polovine 16. st. God. 1697 imali su Jajce i Banja Luka zajedničkog kadiju. Na jednom aktu od 15. ševvala 1109 (1697) potpisan je Murteda kao kadija Banja Luke i Jajca. Ponekad su, pak, Jajce i Novosel imali zajedničkog kadiju.

²⁷⁾ Prepis Sofi Mehmed pašine zakladnice u Vakufskoj direkciji u Sarajevu.

²⁸⁾ Asim Muftić: Moschee und Stiftung Ferhad Pascha's in Banja Luka, Leipzig 1941, str. 21.

Iz raznih isprava vidi se da su u ovome kadiuku bili gradovi: Jajce, Vinac, Bočac i Kotor i otvorena mjesta Novo Jajce (kasnije Varcar Vakuf), Skender Vakuf, Bihorina ili Vrhovina. Na teritoriji ovoga kadiluka je i odavno napušteni grad Komotin.

19. Kadiluk Derventa s gradom Derventom, ima kapetana, 1.000 muslimana, 3.000 kršćana. Derventa leži na potoku Ukrini s vicekapetanom Osmanbegom. Kapetan pripada drugom vojnom korpusu.

Po S-u Derventa je sjedište kadiluka s gradom i kapetanom Osmanbegom Begovićem.

NB. Prvi spomen kadiluka nalazi se, zasada, kod Kalfe. U ovom kadiluku se spominju mjesta Brod i Dubočac.

Kapetanija se službeno zvala Vrandučka po gradu Vranduku, gdje je od prvih godina 18 st. do iza 1760 g. sjedio kapetan, čija se vlast protezala nad Derventom i Brodom. Poslije 1760 preneseno je sjedište kapetana u Derventu, a naziv se nije promijenio.

20. Kadiluk Tešanj. Sjedište kadije i kapetana u Tešnju. Na teritoriji su gradovi Tešanj i Doboj, dva grada, 3.000 muslimana, 5.000 kršćana. Tešanj je udaljen tri sata od lijeve obale Bosne. Kapetan je Halilbeg. Doboj je na lijevoj obali Bosne. Kapetan je Sinanbeg. Oba kapetana pripadaju drugom vojnom korpusu.

Po S-u u ovom kadiluku su gradovi: Tešanj s kapetanom Hasanbegom Hasanbegovićem, Doboj s kapetanom Osmanbegom Hasanbegovićem i Žepče sa ajanom.

NB. Tešanj je bio do g. 1531 u maglajskoj nahiji i u brodskom kadiluku (travničkom).²⁹⁾ God. 1556 još nije bio samostalan kadiluk.

Na njegovoj teritoriji bili su gradovi: Tešanj, Doboj, Maglaj i Žepče. Po Mittesser-u su Žepče i Maglaj a po S-u samo Maglaj samostalni kadiluci, ali to nije tačno. Kapetan Maglaja bio je Hadži Tahirbeg.

21. Kadiluk Žepče, sjedište kadije i ajana s gradovima: Žepče i Vranduk. Ima 2.000 muslimana, 5.000 kršćana.

Kod S-a nema ovoga kadiluka, i ispravno stavlja Žepče kao grad u tešajski kadiluk.

NB. Žepče je bilo samo nahija tešajskog kadiluka i imalo je naiba. Vranduk je bio na teritoriji brodskog (travničkog) kadiluka.

Od žepačkog naiba napravio je oko 1785 jedan austrijski uroda Stabsauditora ili kadiju, čija vlast seže do Spreče, u kraju oko Zvornika.³⁰⁾

22. Kadiluk Zenica ima ajana, jedno otvoreno mjesto (Zenica) bez grada, 1.000 muslimana, 3.000 kršćana.

NB. Zenica nije samostalan kadiluk nego nahija kadiluka Bosna-Brod (Travnik). Zasada najstarija vijest o sudskoj vlasti u ovome mjestu je iz god. 1649.³¹⁾ Na teritoriji zeničke nahije je Vranduk, koji Mittesser pogrešno stavlja na teritoriju Žepča. Ima više isprava iz kojih se vidi da je Vranduk spadao pod vlast zeničkog naiba. U zeničku nahiju je spadao i Kakanj. U Zenici je bilo sjedište i sardara.

23. Kadiluk Travnik s gradom Travnikom, sjedište je bosanskog valiye. Ima 9.000 muslimana, 12.000 kršćana. Travnik leži na potoku Lašvi i sjedište je guvernera Bosne i još trojice paša sa tri tuga, koji pripadaju drugom vojnom korpusu. Guverner je paša sa tri tuga Ibrahim Hilmi paša, a ostale su paše Sunullah, Hasan i Tilsi Smail.

Po S-u u ovome kadiluku su gradovi: Travnik, Vranduk, u kojima zapovjedaju dizdari. Bosanski vezir je Sulejman paša sa tri tuga.

²⁹⁾ Č. Truhelka: Gazi Husrefbeg, G. Z. M. XXIV, 1912, str. 214.

³⁰⁾ Gl. Z. M. XX, 1908, str. 96.

³¹⁾ Matasović, op. cit. br. 469, na str. 149.

NB. Ovaj kadiluk se službeno zvao Bosna Brod. Njegov kadija je imao svoga naiba u Zenici. Kadija je morao nekada sjediti u Zenici, jer je tu bio važan prelaz — brod preko Bosne, i po tome je kadiluk dobio svoje ime. Kada je sjedište kadije preneseno u Travnik ne može se tačno odrediti. Hadži Kalfa zove ovaj kadiluk Travnik, ali on se piše kao Bosna Brod sve do 1851.

Prva poznata isprava kadije Bosna Broda potiče iz g. 1502.³²⁾ Ove je godine bio na teritoriji kadiluka grad Bobovac. God. 1531 na njegovoj teritoriji su gradovi Tešanj i Maglaj.

Travnik je postao sjedište bosanskog vezira oko 1700 godine i ostao sve do 30. XII 1850 s malim prekidom od 1832 do 1838. Vezirska stolica prenesena je u Travnik nakon velikog požara u Sarajevu 1697 g.

Vezir Ibrahim Hilmi paša sjedio je u Travniku od 7. IV 1808 do 30. III 1813.

Sunullah paša potomak je Mehmed paše Kukavice, rođen je u Travniku, gdje je i umro 1226. Kako je bio na životu 21. IV 1811, kada je Mittesser završio svoj spisak kadiluka, a hidžretska godina 1226 završila se 15. I 1812, to je on umro između ova dva datuma. Pokopan je u dvorištu Hadži Alibegove džamije. God. 1808/1809, a možda i 1810 bio je kliški sandžakbeg. Zet mu je bio Ibrahimbeg Firdus, zadnji livanjski kapetan.³³⁾

Hasan paša je predak travničke porodice Hasanpašića. On je gradio poznatu kulu u Travniku.

O Tilei Smail paši nije ništa bliže poznato.

Bosanski vezir Sulejman paša Alipašić iz Skoplja (Odžaka) bio je na ovome položaju do 27. I 1818 i onda premješten za vezira u Solun, gdje je nakon kratkog boravka umro. U dva maha bio je kliški sandžakbeg.

24. Kadiluk Skoplje je sjedište kliškog paše s Akhisarom i Kupresom, jednim otvorenim mjestom i dva grada. Ima 6.000 muslimana, 8.000 kršćana. Skoplje je udaljeno 4 sahata od Travnika, na putu za Dalmaciju. Kajmekan kliškog paše bio je Sulejman paša. Ovaj je kraj pripadao drugom vojnom korpusu.

S. navodi Skoplje kao kadiluk i u njemu gradove Skoplje i Kupres. Skoplje je sjedište mutesellima Čehaje Mustafe paše, čiji je vekil (zastupnik) Mula Idris Vaizović. U Kupresu je kapetan Ibrahimbeg Osmanbegović.

NB. Kadiluk se zvao službeno Akhisar. To je tursko ime današnjeg Prusca, koji se prije zvao Biograd. U njemu je bilo sjedište kadije. S. uopće ne spominje Prusac. Biće da on identificira Prusac i Skoplje, jer ovo spominje kao grad (tvrđavu). Pored ova dva grada na teritoriji kadiluka su još otvorena mjesta Gornji i Donji Vakuf, ili Donje i Gornje Skoplje i Odžak, kao i nešto prije ovog vremena napušteni grad Susid, iznad sela Kordića. Akhisar je bio politički i kulturni centar ovoga kraja od konca 16 st. i glavna utvrda; Donji Vakuf obrtničko mjesto, a Bugojno trgovište. U Odžaku i Donjem Vakufu rezidirali su od 18 st. često kliški sandžakbezi i alajbezi.

Kliški sandžakbeg, a ne kajmekan, bio je u ovo vrijeme Sulejman paša Alipašić, kasnije bosanski vezir; muslim Mustafapaša s nadimkom Čor, koji se mnogo miješao u upravu zemlje i više živio uz oca u Travniku nego u Skoplju, pa je ondje držao vekila (zastupnika).

O Vaizoviću nije ništa poznato.

25. Kadiluk Prozor. Sjedište kadije i ajana u Prozoru. Na teritoriji je jedan grad (?), 200 muslimana, 400 kršćana.

NB. Prozor nije bio samostalan kadiluk nego nahija sarajevskog mulaluka. Kako se Prozor spominje 1557 kao kasaba u Neretvanskom kadiluku, to je postao nahija Sarajevskog mulaluka u doba njegova ustrojstva, 1578 g., i ostao sve do uvođenja reformi 1851.

Poveća naselja u ovoj nahiji su Duga i Kopčici.

26. Kadiluk Belgradžik ima ajana i jedno otvoreno mjesto, 200 muslimana, 800 kršćana.

NB. Belgradžik je tursko ime za Konjic. God. 1511 spominje se Konjic kao selo, a 1579 kao kasaba.³⁴⁾ Kadiluk je postao prije 1566 i tada se nije zvao Belgradžik nego Konjic. Hadži Kalfa je zasada najstariji izvor u kome se spominje Konjic pod imenom Belgradžik i to je ime zadržano sve do 1878. Vidi Neretva i Ljubinje.

³²⁾ Fotografija dokumenta kod H. Kreševljakovića.

³³⁾ Karadozbegova zakladnica, Sarajevski sidžil br. 2.

27. Kadiluk Neretva ima ajana, jedno otvoreno mjesto, 200 muslimana, 1000 kršćana.

NB. Ovaj se kadiluk prvi put spominje 1511. U to vrijeme bilo je sjedište ovoga kadiluka u kasabi istog imena, koja je ležala na desnoj obali rijeke Neretvice, desne pritoke Neretve, oko 4 km sjeverozapadno od današnjeg mjesta Ostrošca. God. 1519 bio je sarajevski kadija i kadija Neretve. Prvi po imenu poznati naib bio je neki Mahmud 1565 g. Kada je ova varošica propala, ne zna se. Naselje današnjeg Konjica na desnoj obali Neretve zvalo se Neretva i tu je bilo sjedište naiba.

U ovo doba (1811) kao i prije i kasnije, nije bio samostalan kadiluk kao ni Prozor, nego nahija Sarajevskog mulaluka i kao takav se spominje kroz cijelo 18 st., a sigurno je bio to isto i u 17 st. kao i kasnije, sve do 1851.

Stari ljudi u Konjicu govorili su kako bi se na klupi, koja je bila nasred kamenog mosta preko Neretve, sastajali kadije Konjica i Neretve i razgovarali sjedeći jedan do drugoga, a svaki na svojoj teritoriji.

28. Kadiluk Fojnica ima ajana, osim Fojnice otvorena mjesta Busovaču i Kreševo i jedan grad (?), 600 muslimana, 2000 kršćana.

S. ne spominje Fojnicu kao kadiluk, ali je navodi kao sjedište franjevačkog samostana i apostolskog vikara Augustina Miletića. Isto tako spominje i Kreševo kao sjedište franjevačkog samostana.

NB. Fojnica je postala samostalan kadiluk tek 1851. Sve do ove godine bila je nahija. Do druge polovine 17 st. naib je sjedio u Kreševu. Pored naiba imali su Kreševo i Fojnica po jednog serdara, a Kreševo i Fojnica još po jednog emina za rudarske poslove. Pored spomenutih mjesta na teritoriji ove nahije važnija su mjesta: Dusina, Deževica, Kojšina, Vranjci, Kiseljak, Banbrdo, Klokoti, Pločari, Gvozdani, Crkvenjak, Živčići i odavno napušteni sredovječni gradovi Kreševac i Kozao.

God. 1527 pripadala je Fojnica kao majdan nahiji Visoko, a kadiluku sarajevskom. Kasnije se spominje Fojnica s Kreševom i obratno kao nahija Sarajeva.

29. Kadiluk Visoko ima ajana, u sastavu je Vareš, dva otvorena mjesta, 2500 muslimana, 3000 kršćana.

S. ne spominje Visoko, ali spominje franjevački samostan u Sutjesci.

NB. Visoko do 1851 nije bilo samostalan kadiluk, nego samo nahija sarajevskog kadiluka, odnosno mulaluka.

God. 1477 Visoko je selo, a 1526 kasaba u sarajevskom kadiluku, ali je ono svakako bilo kasaba i g. 1483 kada u njemu sjedi naib. God. 1527 spominje se prvi put izričito kao nahija i u njoj Fojnica kao majdan. U Visokom je bilo sjedište vojvode koga je postavljao sarajevski muslim.

Na teritoriji ove nahije spominju se kao važnija mjesta Vareš, Borovica, Dubošćica, Vijaka, Očevlja (Hočevlje), Čatići, Sutjeska, Poričani i sredovječni gradovi Bobovac, Čajograd, Visoko i Dubrovnik.

Vareš je bio sjedište emina (povjerenika) za rudarske poslove.

30. Kadiluk Maglaj s gradom i kapetanom. Ima 800 muslimana, 4000 kršćana. Grad je na desnoj obali Bosne, a kapetan Hadži Tahirbeg pripada drugom korpusu.

S. pominje Maglaj kao sjedište kadije i kapetana Hadži Tahirbega.

NB. Maglaj je samo nahija tešanjskog kadiluka. God. 1531 bila je ova nahija u sastavu kadiluka Bosna Broda.

Manastir Ozren bio je na teritoriji maglajske nahije, a od 1851 maglajskog kadiluka.

31. Kadiluk Gornja Tuzla ima kapetana, jedan grad, 1500 muslimana, 3000 kršćana. Leži na Spreči, a kapetan Mahmut aga pripada prvom vojnom korpusu.

NB. Tuzla ne leži na Spreči. Nije bila ni kadiluk ni sjedište kapetana, ali je u njoj nekada sjedio kadija kadiluka Memlehatejn.

Vidi D. Tuzla.

32. Kadiluk Donja Tuzla ima kapetana, jedan grad (D. Tuzla) 2000 muslimana, 3000 kršćana.

S. navodi Tuzlu kao kadiluk i u njoj utvrđeno mjesto Donju Tuzlu s kapetanom Mahmutbegom Sulejmanbegovićem.

NB. Obje Tuzle čine jedan kadiluk, koji se službeno zove Memlehatejn. Kadiluk je uveden poslije 1572, jer je tada Donja Tuzla, (a svakako i Gornja Tuzla) bila u sastavu zvorničkog kadiluka.³⁴⁾ Poslije ove, a prije 1634 g. organizovane su obe Tuzle kao jedan samostalan kadiluk. Početkom 18 st. ustrojena je tuzlanska kapetanija, a oko 1760 sagrađen je grad od kamena.

33. Kadiluk Gradačac ima kapetana, u sastavu je Brčko, jedan grad, jedno otvoreno mjesto, 12.000 muslimana, 8.000 kršćana. Leži između Save i Drine, kapetan Osmanbeg pripada prvom vojnom korpusu.

Po S-u je takođe sjedište kadiluka s gradom Gradačcem, kapetanom Muratbegom Osmanbegovićem.

NB. Kadiluk se službeno zvao Gradačnica, a sjedište je kadije bilo u istoimenom mjestu. Postojao je 1633.

U ovom su kadiluku sredovječni gradovi Srebrenik i Sokol, dok je Gradačac izgrađen na ruševinama nekog starog grada u drugoj polovini 18 st. S organizacijom kapetanije započelo se 1701.

Mora da je Brčko bilo prije pada pod Austriju 1716 poveće naselje, jer su u njemu bila dva hamama (javne banje).³⁵⁾ Poslije 1739 pripadalo je Brčko kao palanka Tuzlanskoj kapetaniji.

Jedno od većih naselja Gračaničkog kadiluka bila je Modriča, koja se spominje još u doba bosanske samostalnosti; u kasabu ju je pretvorio bosanski teftedar Osman ef. oko 1620 godine.

34. Kadiluk Bijeljina ima ajana, jedno otvoreno mjesto, 800 muslimana, 1500 kršćana.

NB. Bijeljinski se kadiluk prvi put spominje 1634, pa je prema tome organizovan prije ove godine. Pored kadije sjedio je ovdje serdar i čehaja zvorničkog sandžakbega čiji je vojvodaluk bila Bijeljina. Od 1716 do 1739 pripadala je varoš Bijeljina i cio kraj sjeverno do Save Austriji.

Od većih naselja u sastavu bijeljinskog kadiluka bila je Janja.

35. Kadiluk Janja ima ajana, grad, 600 muslimana, 2000 kršćana.

NB. Janja nije bila kadiluk, nije imala ajana niti utvrde.

36. Kadiluk Zvornik ima jedan grad, 10000 muslimana, 6000 kršćana. Zvornik leži na lijevoj obali Drine, sjedište je kapetana koji pripada prvom vojnom korpusu. Mentalno je kapetansko mjesto upražnjeno i kapetanijom upravlja Alipaša.

Po S-u Zvornik je kadiluk s gradom (tvrdavom) istog imena. Kapetan je Mahmutbeg Alipašić. U Zvorniku je sjedište sandžaka istog imena, koji obuhvaća Donju Bosnu, tj. zemlju između Bosne, Save i Drine. Sandžakbeg je Hadži Kerim paša. U Zvorniku je sjedište pravoslavnog vladike.

NB. Zvornički kadiluk je mogao nastati oko g. 1464. Njemu je 1572 pripadala Donja Tuzla.

Pored Donjeg i Gornjeg grada u samom Zvorniku bio je u ovom kadiluku još grad Teočak, pa važnija naselja: Kozluk, Skočić i Tavna, pravoslavni manastir osnovan u drugoj polovini 16 st. Oko g. 1541 postao je Zvornik sjedište pravoslavnog vladike.

Zvornička kapetanija je organizovana najkasnije početkom 18 st., a kapetani su joj bili Fida-hići.

Zvornik je bio sjedište zvorničkog sandžaka od njegovog osnivanja do 1832. Ali paša Fidahić postao je 1808 zvornički sandžakbeg. Zasada je Simbschen jedini izvor u kome se spominje sandžakbeg Hadži Kerim paša, koji nije dugo ostao na tome položaju, jer je oko 18. VIII 1818 zasio na to mjesto Osman paša Gradašćević, brat Zmaj od Bosne.

37. Kadiluk Srebrenica ima jedno otvoreno mjesto, 700 muslimana, 1000 kršćana. Srebrenica leži između Save i Drine. Deli Hasan paša, sa dva tuga, pripada prvom vojnom korpusu.

³⁴⁾ H. Kreševljaković, Turalibegov vakuf u Tuzli, Sarajevo 1941, str. 19 i 20.

³⁵⁾ G. Bodenstepf: Povijest naselja u Posavini (1718—1739), Gl. Z. M. XIX, str. 375.

Po S-u Srebrenica je kadiluk s istoimenim gradom i zapovjednikom Salihbegom.

NB. Kako je Srebrenica još i u 15 i 16 st. bila važno rudarsko mjesto, to je sigurno postala sjedište kadije odmah poslije turske okupacije. God. 1557 postala je ovdje kovnica akči.

Pored Starog i Novog grada u Srebrenici, na teritoriji ovog kadiluka je i grad Kušlat. Deli Hasan paša, zvan Srebrenica, bio je 1797—1805 izvornički mutesarraf. Živo je učestvovao protiv Karadordjeva ustanika. Salihbeg Srebrenica, bratić Hasan paše Srebrenice, bio je više godina srebrenički ajan, a uz to je nosio titulu carskog kapudžibaše. Pogubio ga je Dželal paša u Travniku 27. IX 1822.

God. 1677 spominje se u Srebrenici serdar.

38. Kadiluk Kladanj ima ajana, otvoreno mjesto Olovo, 2000 muslimana, 3000 kršćana.

NB. Službeno se obično piše Kladnja mea Olovo, ali se susreće i samo Kladanj, pa i samo Olovo. Kadija je sjedio u oba mjesta. Kadiluk je organizovan poslije 1557, jer je te godine bila kladanjska nahija dio sarajevskog kadiluka. U Kladnju je sjedio i serdar.

39. Kadiluk Vlasenice ima ajana, jedno otvoreno mjesto, 1000 muslimana, 3000 kršćana.

NB. Kadiluk se službeno piše Birče mea Knežin (Birče s Knežinom). Sjedište je kadiluka najprije bila Knežina, a onda Vlasenica. U 17 st. je lijepa varošica, u 18 st. je propala. Uništio ju je požar oko god. 1765. Sjedište kadije je u Vlasenici. Ovaj kadiluk ja postao 1643, kada je u njemu nastala Nova Kasaba u nahiji Jadar.³⁶⁾ U 18 st. ima serdara.

Na teritoriji ovog kadiluka su pravoslavni manastiri Paprača i Lomnica, nastali u drugoj polovini 16. st.

40. Kadiluk Čelebi-Pazar ima ajana, jedno otvoreno mjesto, 2000 muslimana, 1000 kršćana.

NB. Čelebi-pazar je današnja i predturska Rogatica. God. 1558 i 1565 Rogatica je na teritoriji višegradskog kadiluka, prema tome postala je kasnije samostalan kadiluk.³⁷⁾

Na teritoriji rogatičkog kadiluka sredovječni su gradovi Brodar kod Medede, Borač kod Mesića, Pavlovac kod Prače, Vrtar u Žepi, trg Prača i Glasinac.

Rogatica je bila sjedište serdara. Jedan od tih serdara sagradio je džamiju koja se zove Serdarija.

41. Kadiluk Sarajevo ima jedno otvoreno mjesto, 20000 muslimana, 9000 kršćana. Sarajevo leži na potoku Miljacki od Travnika udaljeno 18 sati, sjedište je mule i janjičarskog age koji tu rezidiraju, a pripadaju drugom vojnom korpusu.

Kod S-a nema Sarajeva među kadilucima, ali na drugom mjestu kaže uglavnom isto što i Mitteresser. Ističe da je Sarajevo veliki trgovački grad, koji ima svoj vlastiti ustav, po prilici one vrsti kakav su imali državni gradovi u Njemačkoj, te nije mnogo zavistan od vezira. U Sarajevu je sjedište pravoslavnog vladike.

NB. God. 1463 osnovan je Bosanski sadžak. Ako ne od prije, a ono bar od spomenute godine Sarajevo je sjedište kadije. God. 1578 podignut je sarajevski kadiluk na mulaluk, viši rang kadiluka. Na teritoriji mulaluka su nahije: Neretva, Prozor, Visoko, Fojnica, Kreševo i Sarajevo. U Sarajevskoj nahiji su gradovi: Sarajevo i Hodidjed; oba su u ova doba (1811 i 1818) imali svoju posadu. Nešto veće naselje bilo je Trnovo. Pale se u turskim izvorima zovu Jumrukbagazi.

Moć jeničarskog age u Sarajevu osjećala se jače od početka 18 st. kada je vezir prenio svoju stolicu u Travnik. Svi su obrtnici i trgovci pripadali jeničarskom odžaku, a članovi esnafa uživali izvjesne privilegije. To je dovelo do toga, da je Sarajevo sličilo esnafskej republici.

Pravoslavni vladika sjedio je u Sarajevu od drugog decenija 18. st.

42. Kadiluk Foča ima ajana, serdara, 10000 muslimana, 8000 kršćana i jedan grad (?).

³⁶⁾ Prepis Musa pašine zakladnice u Vakufskoj direkciji u Sarajevu.

³⁷⁾ Zakladnica Husein bega Arnautovića za Rogaticu iz g. 1558, u Vakufskoj direkciji u Sarajevu; A. Bejtić, Priboj na Limu, Sarajevo 1945, str. 17, bilj. 11.

S. ne spominje ovaj kadiluk, ali spominje Foču kao sjedište musellima Zulfikar paše.

NB. Foča se spominje kao sjedište kadije prvput 23. V 1483.³⁸⁾ Od 1473 do aprila 1483 spominje se drinski kadiluk ili kadija Drine. Isti se kadija spominje u poznatim ispravama još samo jedanput i to 1486³⁹⁾, dakle tri godine kasnije nakon prvog spomena fočanskog kadije. Iz jednog akta iz god. 1489 vidi se da je Foča prije spadala pod vlast drinskog kadije, a iz drugog, da je to bilo prije 8 godina. Prema tome, fočanski i drinski identični su nazivi za jedan te isti kadiluk, koji se najprije zvao drinski ili Drina, a kasnije fočanski.

Od 17. st. zove se kadiluk službeno Foča mea Ulog.

Krajem 15. i prvih decenija 16. st. rezidirali su hercegovački sandžakbezi u Foči.

God. 1558 bila je nahija Polimlje na teritoriji fočanskog kadiluka. U toj je nahiji prije 1558 godine osnovao bosanski sandžakbeg Mustafa Sokolović varošicu Rudo. Na teritoriji istoga kadiluka bile su varošice Ulog, Jeleč i Ustikolina i predjel Zagorje.

Musellim Zulfikar paša je član one grane begovske porodice Čengića, koja je imala svoj odžak na Miljevini. On je nosio istu čast i u Zvorniku. Umro je u Foči 1262 (1848) i pokopan u dvorištu Aladža džamije.

43. Kadiluk Višegrad ima ajana, jedan grad, 400 muslimana, 200 kršćana.

NB. Prvi se put spominje višegradski kadija 1462.⁴⁰⁾

God. 1565 nalazila se na teritoriji višegradskog kadiluka Rogatica, Glasinac i nahije Borač, Hrtar i Priboj. Priboj i Rogatica postadoše poslije 1565 samostalni kadiluci.

Osim grada u Višegradu bio je i Dobrun u sastavu ovoga kadiluka.

U Višegradu je bilo sjedište jeničarskog serdara.

44. Kadiluk Nova Varoš ima ajana, jedno otvoreno mjesto, 2000 muslimana, 8000 kršćana.

NB. Nova Varoš je kasaba na teritoriji kadiluka Stari Vlah. Sjedište je vojvode.

1833 g. Sjenica je sjedište kadije Starog Vlahu, a to je bila i početkom 19. stoljeća.⁴¹⁾ Bije da je nekada prije sjedio kadija ovog kadiluka u Novoj Varoši, a u ovo vreme naib sjeničkog kadije. Kako se često identifikuju naib i kadija, to će biti i u pogledu kadije mjesto naiba Nove Varoši 1808.⁴²⁾

Putopisi 16. st. govore o Skenderpašinoj Palanci, a tako se onda zvala Nova Varoš. S prvim imenom sretamo se prvput kod Kuripešića, a s ovim novim imenom u putopisu Evlije Čelebije iz 17. st.⁴³⁾

45. Kadiluk Čajniče ima ajana, jedno otvoreno mjesto, 400 muslimana, 1500 kršćana. U sastavu kadiluka je Goražde.

NB. Grad Samobor u ovome kadiluku imao je u ovo doba svoju posadu.

God. 1572 Čajniče je kasaba u fočanskom kadiluku, a 1582 spominje se kao samostalan kadiluk.⁴⁴⁾ God. 1807 pripada višegradskom kadiluku.

God. 1582 spominju se u ovome kadiluku sela: Medurječje u nahiji Pribud, Crne Njive, Vranjak i Selce u nahiji Samobor, Dvorište, Vranje i Loznik u nahiji Dašćici i selo Njegošević bez oznake nahije.

God. 1811 i 1818 Samobor je imao posadu.

46. Kadiluk Taslidža ima ajana, jedno otvoreno mjesto, 3000 muslimana, 5000 kršćana.

S. ne spominje ovaj kadiluk, ali spominje Taslidžu kao sjedište mutesellima Hadži Ahmed paše.

³⁸⁾ Č. Truhelka, op. cit., str. 54, 72, 73, 77, 97, 102 i 105.

³⁹⁾ G. Elezović, op. cit., str. 164, 216.

⁴⁰⁾ Gazi Isabegova zakladnica, Sarajevski sidžil br. 77, str. 52.

⁴¹⁾ Sarajevski sidžil br. 73, str. 55. U Gazi Husrevbegovoj biblioteci.

⁴²⁾ Gl. Z. M. 1904, str. 466.

⁴³⁾ K. N. Kostić, Naši gradovi na jugu, Beograd 1922, str. 72.

⁴⁴⁾ Prepis Sinanbegove zakladnice za Čajniče, u Vakufskoj direkciji u Sarajevu.

NB. Kadiluk je postojao 1536 i mladi je od prijevoljskog. Ponekad Pljevlje i Čajniče imaju jednog kadiju.

Pljevlje je bilo dugi niz godina glavni grad Hercegovine. Pored hercegovačkog sandžakbega i kadije sjedio je ovdje serdar.

47. Kadiluk Prijepolje ima ajana, 2000 muslimana, 2000 kršćana i grad Hisardžik.

NB. Ovaj kadiluk je stariji od pljevaljskog, jer su na njegovoj teritoriji krajem 15 st. bila sela Cerljenica, Gornja i Donja Rudnica, koja su u 16 st. pripadala pljevaljskom kadiluku.⁴⁵⁾

Grad Hisardžik je stari Mileševac.

Na teritoriju su istog kadiluka manastir Dubočica, Mileševo, nahija Kukanj i sela Mataruge i Potkrajci, Krička kao nahija i selo (danas selo Kričak u pljevaljskom srezu).

48. Kadiluk Sjenica ima ajana, jedan grad, 2000 muslimana i 4000 kršćana.

NB. Ovaj se kadiluk službeno zvao Istar Eflak (Stari Vlah), a kadija je sjedio u Sjenici.⁴⁶⁾ U Novoj Varoši imao je svoga naiba. God. 1703 spominje se selo Purča, na teritoriji Starog Vlaha (danas u srezu Novi Pazar).⁴⁷⁾

Prije 1758 pripojen je Starom Vlahu Priboj, koji je u 17. st. bio samostalan kadiluk, ali je prije 1807 otrgnut i pridružen kadiluku Čajniče (vidi Višegrad i Čajniče).⁴⁸⁾

49. Kadiluk Novi Pazar ima 18000 muslimana, 15000 kršćana. Gradovi su Havalala i Mitrovica. U N. Pazaru je sjedište kapetan-paše i Ibrahim-paše.

Po S-u Novi Pazar je sandžak. U varoši Novi Pazar sjedi musellim Ejub paša i pravoslavni vladika.

NB. God. 1467 sjedio je u Novom Pazaru kadija. Kadiluk se turski zvao Jeni Pazar. Sela Dubnica i Stup u današnjem sjeničkom srezu pripadala su 1572 novopazarskom kadiluku. Grad kraj varoši Novog Pazara zvao se Havalala. Mitrovica nije grad na teritoriji ovog kadiluka nego sjedište kadiluka, koji se službeno zvao Mitrofačdžik (Mala Mitrovica).

Od prve polovine 18. st. Novi Pazar je sjedište kapetanije. Ejub kapetan od Novoga Pazara postao je zvornički muselim s rangom paše i po tome kapetan-paša. On je kasnije vršio obje službe u Novom Pazaru, gdje je i umro 1827 god. O Ibrahim Paši nema nikakvih podataka.

S. je zasada jedini izvor, po kome je Novi Pazar sandžak. Po Jukiću bio je to samostalan pašaluk i pripojen Bosni kao sandžak 1817 god. U tome su sandžaku bili kadiluci Novi Pazar, Sjenica (Stari Vlah) i Mitrovica. Sva tri ova kadiluka pripadala su Bosni kao sandžaku i ajaletu, po svim poznatim popisima. Biće da je ovaj sandžak nastao za vrijeme Srpskog ustanka, i to po slije Mitteserovog popisa.

Hamdija Kreševljaković
Hamdija Kapidžić

⁴⁵⁾ Dr. F. Bajraktarević: Turski dokumenti manastira sv. Trojice, Spomenik SAN LXXIX, broj 1, 5, 6, 15, 20, 34, 41, 43, 107 i 112.

⁴⁶⁾ Sidžil br. 73, str. 55.

⁴⁷⁾ F. Bajraktarević, op. cit. br. 73.

⁴⁸⁾ A. Bejtić, op. cit. str. 15—18.

Zavičajna zbirka

94(497.6)

KREŠEVLJAKOVIĆ H.

Sudsko

94(497.6)

0082428

NARODNA I UNIVERZITETSKA
BIBLIOTEKA TUZLA

COBISS 0

J.U. NARODNA I UNIVERZITETSKA
BIBLIOTEKA "DERVIŠ SUŠIĆ" TUZLA